

Posudek na diplomovou práci Anety Hrbkové „Proměny etického ideálu člověka mezi středověkem a renesancí“.

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Miloslava Blažková, CSc.

Oponent: PhDr. Věra Jirásková, PhD.

Autorka uchopuje dané téma interdisciplinárním přístupem – etické téma ideálu člověka ukazuje na výběru morálně-filozofických děl, která však reprezentují (a většina z nich jsou také tak známa) i oblast krásné literatury.

Problematiku sleduje v době od středověku k renesanci, přičemž středověk charakterizuje ovšem pouze optikou osvícenského pojetí, tj. jako „dobu temna“.

Kapitola první „Od středověkého k renesančnímu myšlení“ se zaměřuje na rozvrstvení středověké společnosti, jednotlivé stavy, tzv. „trojí lid“ (ti, co se modlí, ti, co bojují a ti, co pracují). Z filozoficko-náboženského hlediska je zde nosná myšlenka vyjadřující pojetí člověka jako obrazu božího, Imago Dei; jeho stvoření a vyhnání z ráje. Autorka píše: „Nyní se v něm tedy spájí dvě bytosti, jedna, která je obrazem samého Boha, a druhá bytost hříšníka.“ (s. 8).

Tato formulace však (bez hlubší filozoficko-náboženské interpretace, kterou zde autorka neprovádí) vyznívá velmi zjednodušeně a deskriptivně-schematicky. Přitom právě na této „události“ lze z etického hlediska ukázat drama středověkého člověka (Hegelovo „nešťastné vědomí“): Adamovým „pádem“ počínají lidské dějiny. Od této chvíle trpí vědomí člověka ztrátou jednosti: Ví, že byl stvořen k podobě Boží, ale musí se vyrovnat se schopností vývoje, se svou svobodou. Člověk již musí čelit své odpovědnosti (resp. unést ji), býti zavázán za svou existenci také „jen“ sám sobě. Není už „pouhým“ obrazem Božím, ale je nucen zakoušet sebe sama jako cizince ve světě; člověk je odcizen sám sobě i přírodě, aby byl schopen opět se sjednotit sám se sebou, s ostatními lidmi i s přírodou na vyšší úrovni. Zakouší problém své existence – a to ve své nejistotě, v omezenosti svého poznání, strachu a v odcizenosti.

Od scholastiky (kterou autorka užívá v pejorativním smyslu) pak v kapitole druhé přechází k charakteristice humanismu spjatého s renesancí, přičemž se zaměřuje především na Itálii, odkazující na P. Burkeho, jež charakterizuje renesanční Itálii jako „místo“ (ve smyslu vytvoření prostoru) pro „hromadění uměleckých činů“, vznik inovací a „mnohých nových oborů a také řady prvenství.“ (s. 14).

Tato kapitola má výrazně referující charakter, o čemž svědčí četnost odkazů (téměř všechny, nebo i všechny – např. s. 8, 12, 13, 14, 15 – odstavce textu jsou označeny odkazy, takže „čtenář“ neví, co je v převyprávění děl, na něž autorka odkazuje, její vlastní invencí či interpretační prací). Rozpoznatelný je v této kapitole autorčin záměr na charakteristice specifčnosti pojetí člověka ve středověku a v humanismu a renesanci rozlišit jejich až „kontrapoziční“ rozdílnost.

K filozofii však neodmyslitelně patří problematizace. A zde (a zvláště v souvislosti s etickou tematizací) se nabízí otevření otázky pojetí svědomí jako *zakoušení* života – z hlediska vlastního prožitku, jímž je (vedle společenského rozvrstvení, vedle uspořádání dané společnosti a její dobové podmíněnosti atd.) „utvářeno“ vědomí jeho vlastní identity. V etických teoriích jde například o rozlišení autoritářské a humanistické etiky; tzv. autoritářské (heteronomní) svědomí je hlasem zvnitřnělé autority (jako jsou např. rodiče, stát, náboženství). *Zvnitřnělé* tu znamená, že člověk pravidla a zákazy autority vzal za své a poslouchá je, jako by poslouchal sebe sama: zažívá tyto hlasy jako své vlastní svědomí. Tento typ svědomí (heteronomní) zaručuje, že člověk se může spolehnout na to, že vždy bude podle

požadavků svého svědomí jednat – stává se však nebezpečným, když autority přikazují něco zlého. Člověk s autoritářským svědomím považuje za svou povinnost vyhovovat příkazům autorit, jimž se podřizuje, bez ohledu na jejich obsah

Zcela odlišné od autoritářského (heteronomního) svědomí je humanistické (autonomní) svědomí. Není to zvnitřnělý hlas autority, kterou se stále snažíme uspokojovat a bojíme se její nespokojenosti; je to hlas naší celistvé osobnosti, jenž vyjadřuje požadavky života a růstu. „Dobré“ pro humanistické svědomí je vše, co podporuje život; „zlé“ je vše, co jej spoutává a přiškrcuje. Humanistické svědomí je hlasem nás samých, jenž nás kategoricky vyzývá obrátit se zpět k nám samým, stát se tím, čím potenciálně jsme. Člověk, jehož svědomí je v podstatě autonomní, nekoná správné věci proto, že se přinucuje poslouchat hlas zvnitřnělé autority, ale proto, že ho *těší* dělat, co je správné, i když často bude potřebovat určitou praxi v dodržování svých zásad, než se bude moci plně ze svého jednání těšit. Nekoná svou *povinnost* (od kořene *vina*) tím, že poslouchá autoritu, ale je *zodpovědný*, protože *odpovídá* světu, jehož je součástí jako živá, niterně aktivní lidská bytost.

V této souvislosti se otevírá další problém: otázka rozlišení *etického* postoje s postojem *náboženským*, v níž má svůj velký význam metodologie – tj. zda u těchto postojů jednotliví autoři mluví primárně o autoritářské nebo humanistické etice. Je totiž velmi zjednodušující nazvat či označit středověký postoj jakožto postoj náboženský za postoj heteronomní etiky, zatímco humanistické a renesanční myšlenky za „pouze“ náležející k etice autonomní. Je třeba rozlišit, zda volíme přístup zkoumání založený na *myšlenkovém* pojmu boha, nebo zda jde o přístup z hlediska *zkušenosti* (ve smyslu vnitřního prožitku, autentického uvažování atd.). I Augustin totiž (jako představitel středověké filozofie a patristiky) upřednostňuje, aby jeho „žák“ myšlenky přijímal na základě pochopení a ne na základě pouhé autority – viz citace Augustina z díla F. Petrarkey „Mé tajemství“ (s. 22).

V druhé, rozsáhlejší kapitole (s. 17–58), jíž autorka nazvala „Morálně-filozofická díla“, pak představuje tato díla: F. Petrarca „Mé tajemství“, Pico della Girandola „O důstojnosti člověka“, Michel de Montaigne „Eseje“ a Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic „O lidské ubohosti.“

Třetí kapitolu nazvanou „Politické spisy“ věnuje autorka dílům D. Alighieriho „O jediné vládě“, N. Machiavelliho „Vladař“ a Řehoře Hrubého z Jelení „Napomenutí Pražanům“.

Ve čtvrté kapitole „Cestopisná literatura“ představuje díla B. de Las Casase „O Zemí Indijských pustošení a vyklidňování zpráva nejstručnější“ a O. Prefáta z Vojanova „Cesta z Prahy do benátek a odtud potom po moři do Palestiny, tj. krajiny někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božímu hrobu.“

V těchto (druhé, třetí a čtvrté) kapitolách autorka srozumitelným způsobem a mnoha citacemi z uvedených děl zprostředkovává čtenáři jejich obsah, v nich vystupující postavy a jejich postoje, názory a myšlenky. Samotný postoj jednotlivých autorů k pojetí člověka pak shrnuje vždy v posledním odstavci. Ke zdůraznění originality jednotlivých autorů by ještě více přispělo, kdyby autorka prezentovala jejich specifčnost *ve vztahu* k obecně přijímanému (platnému) etickému ideálu člověka jak ve středověku tak v renesanci.

Osobně velmi oceňuji autorčino zařazení výše uvedených děl Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, Řehoře Hrubého z Jelení a Oldřicha Prefáta z Vojanova tím spíše, že tradice českého filozofického myšlení je dnes bohužel často opomíjena.

V Závěru práce autorka legitimizuje svou volbu (výběr) v práci zkoumaných děl a jejich členění na morálně-filozofická díla, politické spisy a cestopisnou literaturu. Formulačně i snahou o ještě doplňující postižení souvislostí v textu Závěru práce pak tento představuje kvalitní (a rozhodně nikoli „opakující se“ či dokonce „odbyté“) završení celku této diplomové práce.

Hodnocení

Z formálního hlediska diplomová práce A. Hrbkové nesplňuje povinný požadavek (viz Požadavky k DP) součástí anotace.

Po obsahové stránce považuji práci za zdařilou – koncepčně, výkladově a na základě relevantní literatury. Nalezneme zde mnoho pozoruhodných myšlenek, a pedagogicky pak tato práce představuje srozumitelné a promyšlené zpracování daného tématu. Autorce se podařilo motivovat „čtenáře“ k vlastní četbě a promýšlení uvedených děl jednotlivých autorů; v rámci svého tématu dokázala u těchto autorů vystihnout myšlenky, které oslovují a bezesporu „mají co říci“ vnímavému čtenáři i dnes.

Poctivý a promyšlený přístup autorky ke zpracování tématu vypovídá o jejím zaujetí pro zkoumanou problematiku, jíž by se autorka mohla věnovat i nadále. Z tohoto důvodu jsem také formulovala svůj posudek rozsáhleji než bývá zvykem a v dobré víře, že v event. autorčině dalším pokračování v této tematizaci, budou pro ni mé poznámky dobrými podněty.

Otázky:

1. Mohla by autorka vysvětlit původní význam pojmu *éthos* (s. 4) a vysvětlit řecké pojmy *NÓMÓ* a *FYSEÍ*?
2. U Augustina je velice významné jeho pojetí času; ostatně pojetí času („časovost“) souvisí i s pojetím člověka vůbec. Jak byl ve středověké filozofii pojímán čas?